

2009

Maliyyə Sabitliyi İcmalı

**Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi
Bankı**

Mündəricat

Giriş.

I. Maliyyə bazarları

1.1. Valyuta bazarı

1.2. Fond bazarı

1.2.1. Dövlət qiymətli kağızlar bazarı

1.2.2. REPO əməliyyatları

1.2.3. Korporativ qiymətli kağızlar bazarı

II. Bank sistemi və risklər

2.1. Bank sisteminin dinamikası

2.2. Maliyyə dayanıqlılığı

2.2.1. Bank sisteminin kapitallaşması

2.2.2. Bank sisteminin maliyyə nəticələri

2.3. Kredit riski

2.4. Maliyyə resursları və likvidlik riski

III. Ödəniş sistemləri.

Giriş

2009-cu ilin sonlarından etibarən dünya iqtisadiyyatında tədricən bərpa meylləri müşahidə olunur. Əksər ölkələrdə həyata keçirilmiş maliyyə stabilizasiyası və iqtisadiyyata yardım proqramları nəticəsində maliyyə sistemində və real sektorda pozitiv gözləntilər artmışdır. İqtisadi determinantların yaxşılaşması nəticəsində sistem riskləri tədricən azalmaqdadır. Bununla belə, qlobal iqtisadiyyatın bərpası ləng, qeyri-sabit və qeyri-bərabər gedir. Pozitiv dinamika ilə yanaşı bir çox ölkələrdə maliyyə sabitliyi kifayət qədər kövrək olaraq qalır. Belə olan halda böhrana düşər olmuş ölkələr üçün əsas prioritetlərdən biri – kreditləşmə kanalının normal fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə bank sisteminin vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasıdır.

Qlobal böhran dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olmuş Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün də 2009-cu ildə müəyyən risklər yaratmış, Mərkəzi Bankın qarşısında duran bank sektorunun və ödəniş sistemlərinin sabitliyinin təmin olunması kimi mühüm vəzifələri daha da aktuallaşdırmışdır.

Daxili valyuta bazarında ayrı-ayrı dövrlərdə qısamüddətli təzyiqin və volatilliyin artmasına baxmayaraq, ümumilikdə 2009-cu ildə bazarın yüksək likvidliyi və manatın sabitliyi qorunub saxlanılmışdır. Əsas ticarət tərəfdaşlarında devalvasiya dalğasının psixoloji təzyiqinə baxmayaraq, manatın məzənnəsinin sabitliyi qorunmuşdur.

2009-cu il bank sisteminin əsas göstəricilərinin, o cümlədən depozit bazasının və kredit portfelinin artım tempinin sabitləşməsi ilə səciyyələnmişdir. İl ərzində bank sistemində aktivliyin bir qədər sabitləşməsi müşahidə olunsada, likvidlik ehtiyatının kifayət qədər yüksək olması və bankların kapital adekvatlığı göstəricilərinin Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən edilmiş minimal həddən yüksək olması bank sisteminin dayanıqlı olduğunu təsdiq etmişdir.

İl ərzində bank sisteminə qarşı əhəlinin inamı qorunub saxlanılmış, fiziki şəxslərin əmanətləri 22,5% artmışdır.

Ötən il bank sisteminin xarici şoklara qarşı dayanıqlı olduğunu və daxili və xarici öhdəliklərini vaxtında və tam həcmdə yerinə yetirmək iqtidarında olduğunu bir daha təsdiqlədi. Bankların ən müstəsna, lakin

mümkün olan şoklara həssaslığının simulyasiya təhlili göstərir ki, potensial itkiləri absorbsiya etmək üçün banklar yetərli kapital buferinə malikdir.

2009-cu ildə Mərkəzi Bank banklarla birgə əlavə preventiv idarəetmə və “maliyyə immunizasiyası” tədbirləri həyata keçirmişdir. Prudensial tənzimləmənin əğırlıq nöqtəsi bank sistemi və ayrı-ayrı banklar üzrə likvidliyin lazımı səviyyədə saxlanılmasına və ehtiyatların artmasına yönəlmişdir. Bu məqsədlə ehtiyatlanmaya dair tələblər ciddiləşdirilmiş, kreditlərə daşınmaz əmlak təminatı tələbləri və verilmiş ipoteka kreditləri üzrə risklərin adekvat kapitalla tənzimlənməsinə dair tələblər artırılmışdır.

Dəyişən makroiqtisadi mühitə uyğun olaraq banklar qarşısında risk menecmenti sistemlərinin davamlı əsasda təkmilləşdirilməsi, qəbul edilmiş və potensial olaraq qəbul edilə bilən risklərin yenidən qiymətləndirilməsi vəzifələri qoyulmuşdur.

Bank əmanətçilərinin maraqlarının qorunması və bank sisteminə etimadın daha da gücləndirilməsi məqsədilə Əmanətlərin Sığortalıanması Fondu tərəfindən qorunan əmanətlərin maksimal həcmi 6 dəfə artırılmış, sığorta şərtləri yumşaldılmışdır.

Görölmüş işlər bank nəzarətini və bütövlükdə bank sistemini mümkün təhlükələrə qarşı hazır vəziyyətə gətirmişdir. Bankların riskləri müəyyənləşdirmək və idarə etmək potensialı artırılmışdır.

Əldə olunmuş təcrübə və qabaqcıl beynəlxalq standartlara əsaslanaraq Mərkəzi Bank növbəti dövrlərdə də bank və ödəniş sistemlərinin sabitliyinin qorunması istiqamətində fəaliyyətini davam edəcəkdir.

Azərbaycan bank sisteminin fəaliyyətinin yekunları haqqında müfəssəl məlumatlar *Maliyyə Sabitliyi İcmalında* əhatə olunmuşdur.

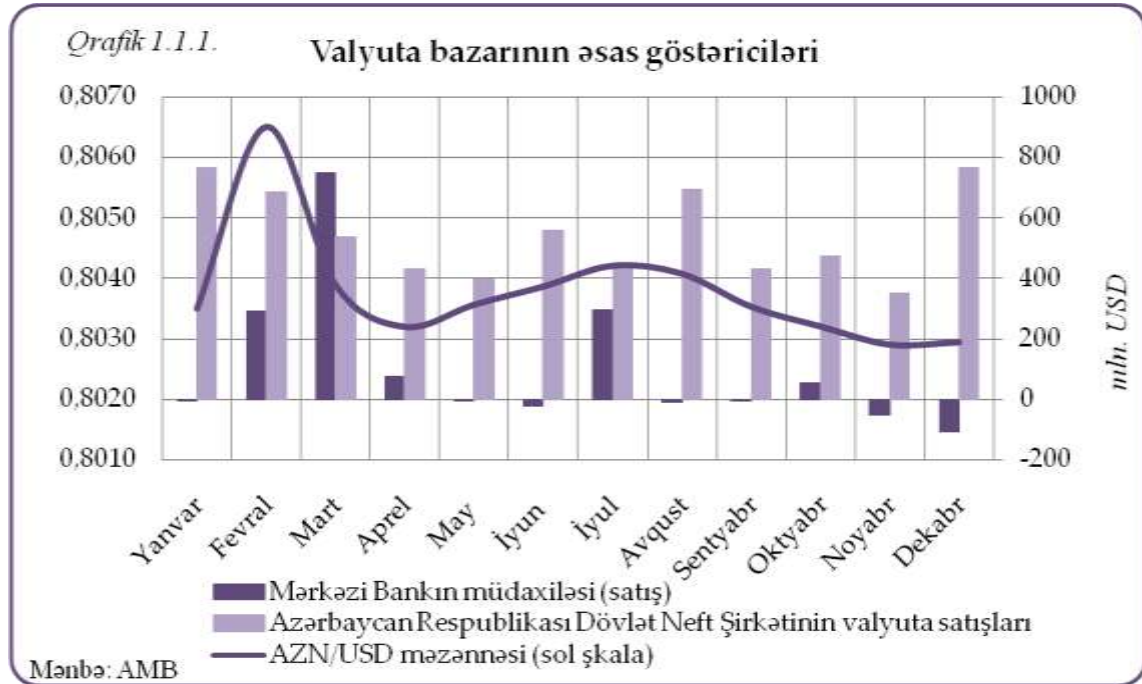
I. Maliyyə bazarları

1.1. Valyuta bazarı

2009-cu ildə daxili valyuta bazarı maliyyə bazarları üçün öz əhəmiyyətini saxlamış, o cümlədən maliyyə bazarının müxtəlif seqmentləri arasında və maliyyə bazarları ilə real sektor arasında effektiv əlaqəni təmin etmişdir. Manatın məzənnəsinin dinamikası milli və xarici valyutada olan maliyyə alətlərinin nisbi cəlbediciliyini müəyyən edən əsas amillərdən biri olmuşdur. Bundan başqa bank, qeyri-bank maliyyə institutlarının və qeyri-maliyyə təşkilatlarının maliyyə nəticələri də məzənnə dəyişikliklərindən əhəmiyyətli dərəcədə asılı olmuşdur.

2009-cu ildə valyuta bazarı beynəlxalq əmtəə bazarlarındakı əlverişsiz qiymət konyukturasından, bank sisteminin xarici öhdəliklərinə xidmət xərclərinin artmasından və qonşu ölkələrdəki silsiləvi devalvasiyaların psixoloji dalğasından irəli gələn təzyiqlərə məruz qalmışdır. Lakin bu təzyiqlər Mərkəzi Bankın məqsədyönlü müdaxiləsi ilə neytrallaşdırılmış, nəticədə il ərzində manatın məzənnəsində kəskin dəyişikliyə yol verilməmişdir. Belə ki, il ərzində manatın məzənnəsi dollara qarşı cəmisi 0,29% ucuzlaşmışdır.

2009-cu ilin yanvar-mart aylarında manatın məzənnəsi üçün ucuzlaşma təzyiqi özünün ən yüksək həddinə çatmışdır. Ümumilikdə, 2009-cu ildə Mərkəzi Bankın valyuta bazarında xalis satışları 1,26 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir ki, bunun da 1 mlrd. dolları birinci rübə təsadüf etmişdir (Qrafik 1.1.1.).

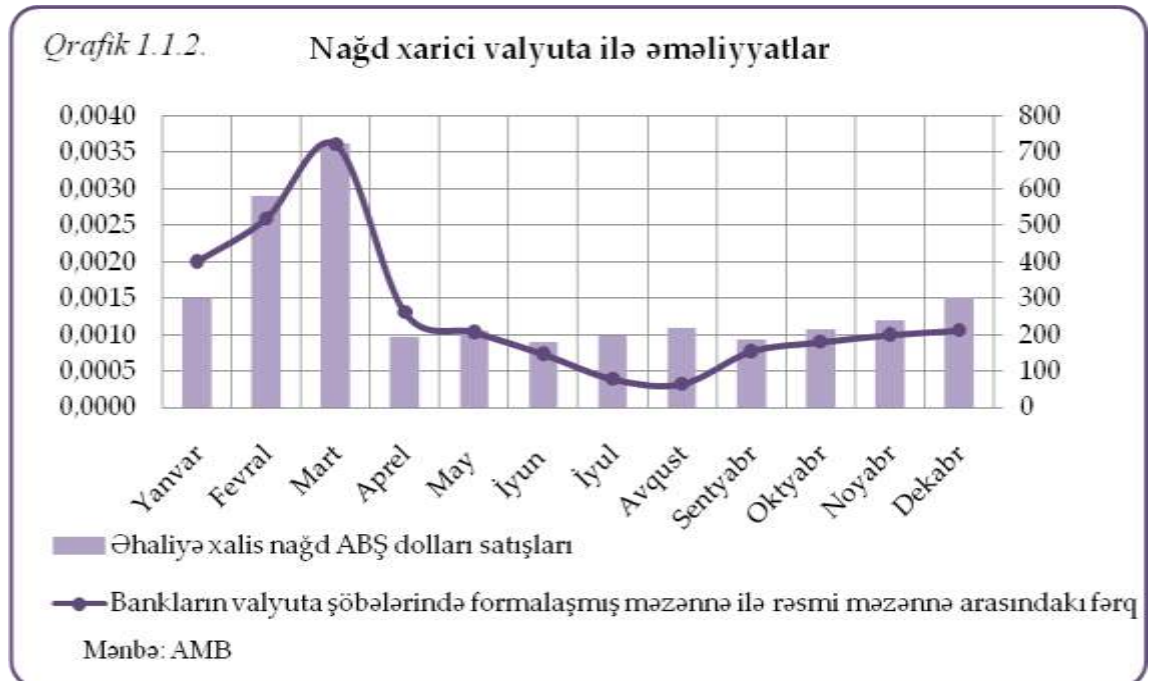

2009-cu ildə valyuta məzənnəsinə dair gözləntilər valyuta bazarının peşəkar iştirakçılarının davranışlarını formalaşdıran əsas amil olmuşdur. Məzənnə gözləntilərinin təhlili göstərir ki, 2009-cu ilin yanvar-mart aylarında əsas iqtisadi agentlər manata dair güclü devalvasiya gözləntilərinə malik idi. Bu hal aşağıdakı indikatorlarda öz əksini tapmışdır.

Birincisi, əsas iqtisadi agentlərin aktivlərinin strukturunda xarici valyutada olan aktivlərin xüsusi çəkisinin artması meyli müşahidə olunmağa başlamışdı. Məsələn, əhəlinin əmanətlərinin tərkibində xarici valyuta əmanətlərinin payı 2009-cu ilin birinci rübünün sonuna 62.6%-ə çatmışdı. Bununla belə sonradan vəziyyət normallaşmışdır.

İkincisi, əhali tərəfindən banklardan alınan nağd xarici valyutanın həcmi 2009-cu ilin birinci rübündə 2.3 mlrd ABŞ dollarına çatmışdı. Lakin sonrakı rüblərdə xalis valyuta satışları müsbət olaraq qalsa da, xeyli aşağı düşmüşdür.

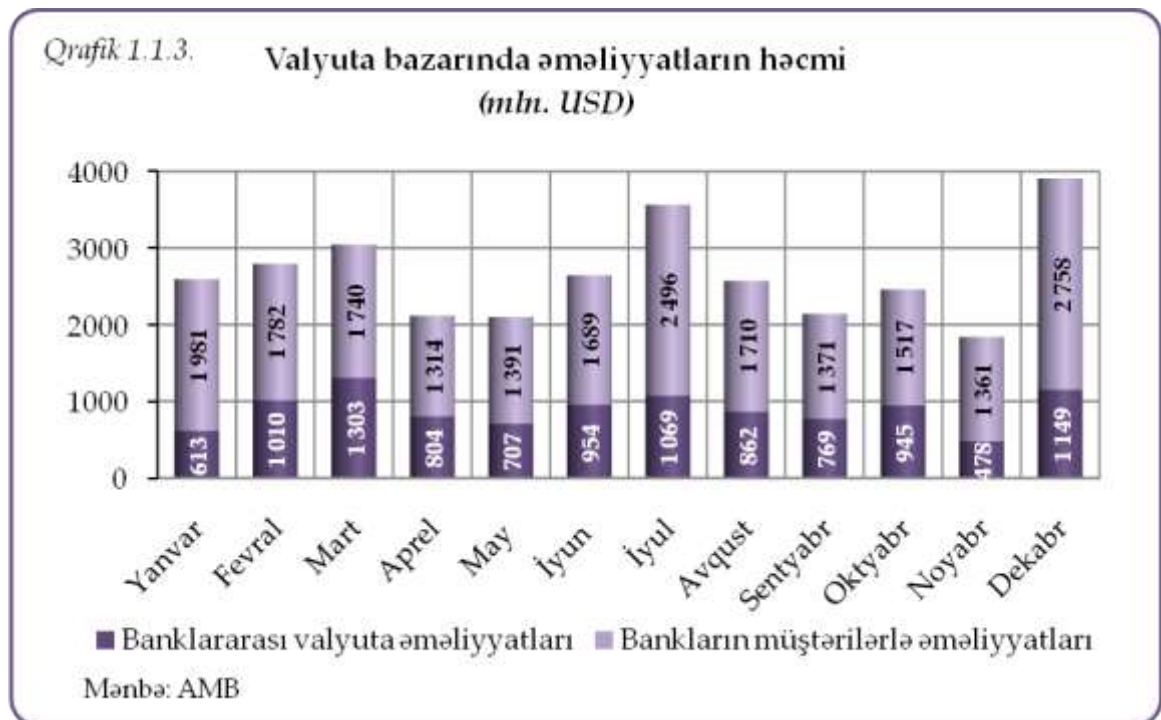
Üçüncüsü, valyuta şöbələrində formalaşmış orta məzənnə ilə rəsmi məzənnə arasında fərqlərin miqyası genişlənməmişdi. Sonrakı rüblərdə devalvasiya gözləntilərinin aradan qalxması bu fərqlərin də daralmasına zəmin yaratdı (Qrafik 1.1.2).

2009-cu il ərzində daxili valyuta bazarı iştirakçılarının aktivliyi kifayət qədər yüksək olmuşdur və il ərzində valyuta bazarındakı əməliyyatların həcmi 31,8 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bununla belə, il ərzində bazarın birja və birjadankənar seqmentlərində həcm göstəriciləri müxtəlif istiqamətlərdə dəyişmişdir.

Birinci rübdə ABŞ dollarının möhkəmlənməsi valyuta bazarında canlanma yaratmışdır. Bu canlanma xüsusilə, özünü banklararası bazarda aparılan əməliyyatların 2 dəfə artmasında göstərmişdir. Bankların xarici öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün xarici valyuta alışlarını həyata keçirməsi bu prosesə təkan vermişdir. Banklararası bazardan fərqli olaraq bankların müştərilərlə əməliyyatlarının həcmi azalan tendensiyaya malik olmuşdur (Qrafik 1.1.3.).

Bankların xarici borc ödənişlərinin artması növbəti dəfə iyun-iyul aylarına nağdsız valyuta bazarında canlanmaya səbəb olmuşdur. Bu dövrdə həm banklararası, həm də bankların müştərilərlə əməliyyatlarının həcmində artım müşahidə olunmuşdur. 2009-cu ilin sonunda qeydə alınmış növbəti aktivlik isə əsasən mövsumi xarakter daşımışdır. Bu baxımdan iyun-iyul ayları valyuta bazarında 2009-cu ilin ən aktiv dövrü kimi səciyyələndirilə bilər.

Nəticə etibarilə, 2009-cu ildə valyuta bazarı strateji əhəmiyyətinə görə maliyyə bazarının əsas həlqələrindən biri olaraq qalmışdır. Bazar konyukturasını izah edən məzənnə və həcm göstəriciləri bir qədər volatilliyi ilə seçilsə də, ilin sonunda artım dinamikası qorunmuşdur. Belə ki, bankların müştərilərlə əməliyyatlarında (valyuta bazarının birjadankənar seqmenti) 15%-dək azalma qeydə alınsa da, banklararası (birja) seqmentdə 41% artım tərəfindən kompensasiya edilmişdir.

Beləliklə, Mərkəzi Bankın məzənnə siyasəti dövlətin antiböhran siyasətinin nüvəsinə çevrilərək makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin qorunmasına imkan vermişdir.

1.2. Fond bazarı

1.2.1 Dövlət qiymətli kağızlar bazarı

Valyuta bazarının volatilliyi, banklar və digər iqtisadi subyektlərin likvidliyə olan tələbinin dəyişməsi dövlət qiymətli kağızlar bazarında¹ əməliyyatlara ciddi təsir etmişdir. Belə ki, il ərzində dövlət

¹ Dövlət qiymətli kağızlar – Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən buraxılan qiymətli kağızlar və Mərkəzi Bankın notları.

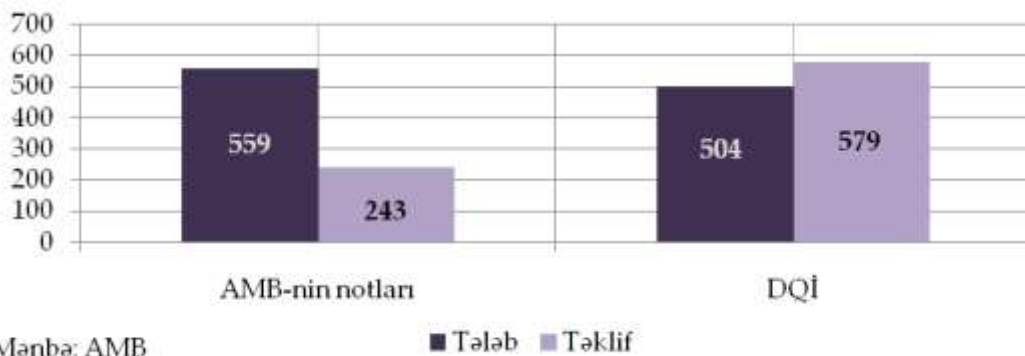
qiymətli kağızları bazarında aktivliyin azalması qeydə alınmışdır. Bunun digər mühüm səbəbləri bazarın nisbətən aşağı gəlirliliyə malik olması və bazarda qiymətli kağızları “ödənişə qədər saxlamaq” strategiyasını üstün tutan iştirakçıların əksəriyyət təşkil etməsidir (Qrafik 1.2.1.).

Təhlillər göstərir ki, 2009-cu ildə investorlar əsas etibarilə qısamüddətli alətlərə investisiya yatırmağı üstün tutmuşlar. Belə ki, Mərkəzi Bank dövr ərzində 243 mln. manat həcmində qısamüddətli (28 günə qədər) not təklif etdiyi halda, banklar tərəfindən tələb 559 mln. manat həcmində olmuşdur. Notlardan fərqli olaraq Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən buraxılan dövlət qısamüddətli istiqrazları (DQİ) üçün təklif tələbi 15% üstələmişdir (Qrafik 1.2.2).

Qrafik 1.2.2

2009-cu ildə dövlət qiymətli kağızların təklifi və tələbi (mln. manat)

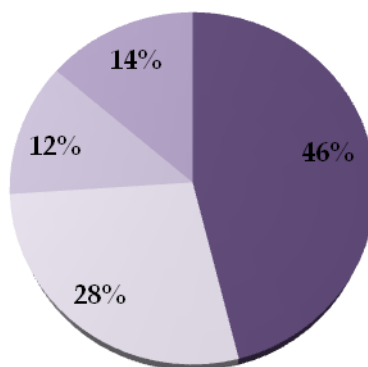
2009-cu ildə DQİ sahiblərinin strukturunda da dəyişiklik davam etmişdir. Belə ki, 2008-ci ildə DQİ sahiblərinin 65%-i rezidentlərdən, 35%-i isə qeyri-rezidentlərdən ibarət olmuşdursa, 2009-cu ildə bütün DQİ üzrə sahiblik rezidentlərin sərəncamına keçmişdir. Başqa sözlə, dünya maliyyə böhranı şəraitində mövcud olan xarici investorların fond bazarına qayıtmamışdır.

Dövriyyədə olan DQİ-in əsas sahibləri yerli banklar olmuşdur. Onların bazardakı payı 90% təşkil etmişdir. İstiqrazların qalan hissəsi sığorta şirkətlərinə, Azərbaycan İpoteka Fonduna və Azərbaycan Əmanətlərin Sığortalanması Fonduna mənsubdur.

DQİ sahiblərinin strukturunun dəyişməsi ilə yanaşı, emissiya olunan istiqrazların müddət strukturu da dəyişmişdir. Belə ki, iyun ayından başlayaraq emitent tərəfindən ilk dəfə olaraq 3 illik emissiya həyata keçirilmişdir. (Qrafik 1.2.3.)

Qrafik 1.2.3

2009-cu ilin DQİ üzrə müddət strukturu

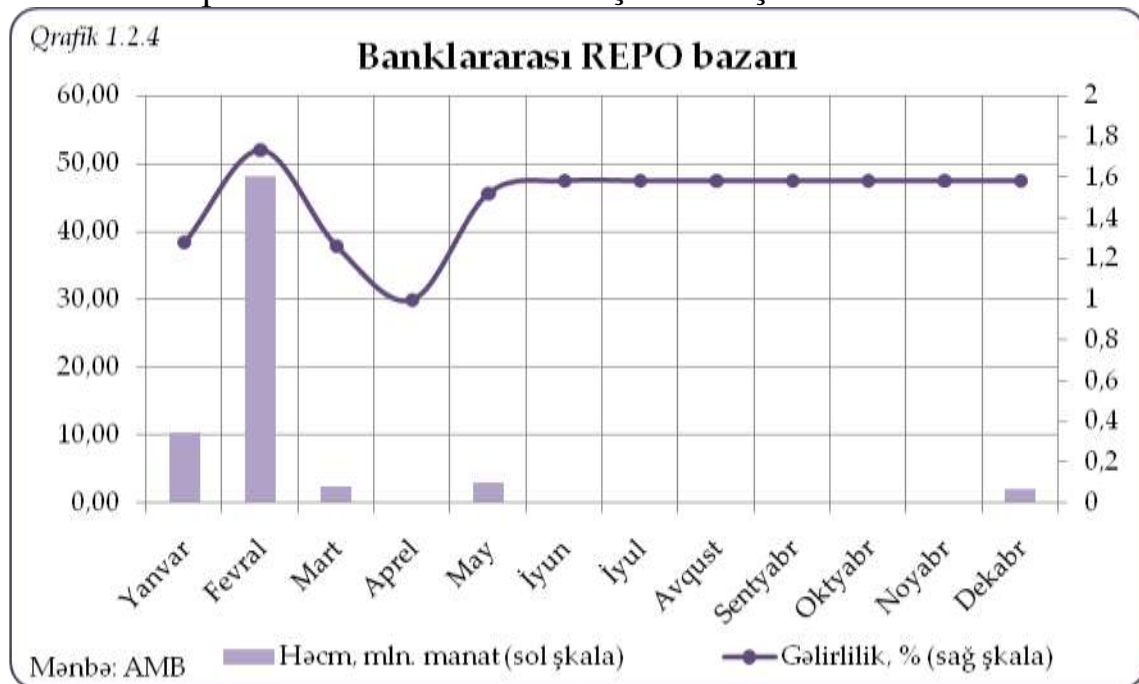

Mənbə: AMB

■ 6 ayadək □ 1 il □ 2 il □ 3 il

1.2.2. REPO əməliyyatları

Dövlət qiymətli kağızlarının gəlirliliyin və dövriyyədə olan həcmnin azalması banklararası repo bazarına da təsir etmişdir. 2008-ci illə müqayisədə repo bazarında əməliyyatların həcmi 86% azalaraq 66 mln.manata düşmüşdür. Əməliyyatların sayı isə 309-dan 42-dək azalmışdır. 2009-cu il ərzində repo əməliyyatlarında ən iri həcm fevral ayında (48 mln.manat) qeydə alınmışdır (Qrafik 1.2.4). Orta illik banklararası repo faiz dərəcəsi isə 1% təşkil etmişdir.

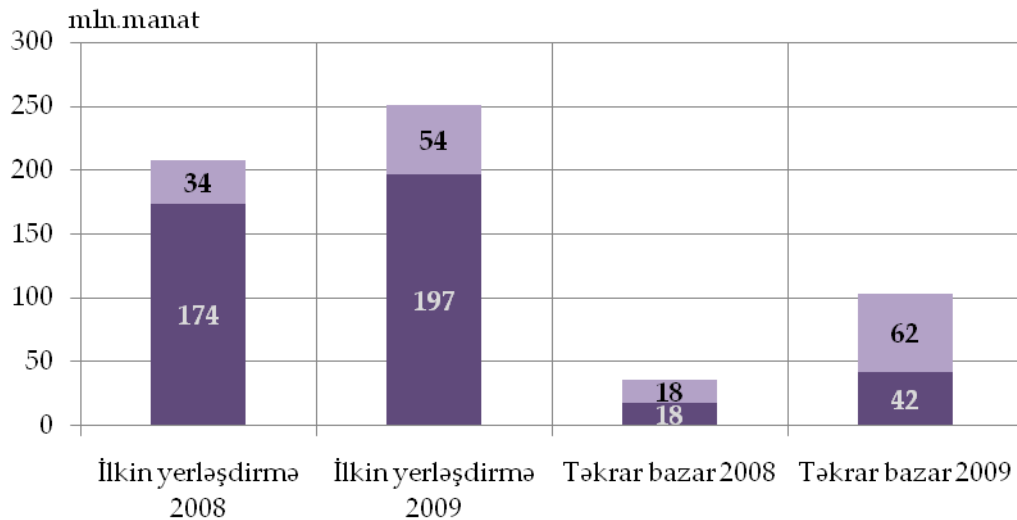
Pul bazarının “daralması” bu bazarın əsas iştirakçıları olan banklarda likvidliyin artımı ilə müşayiət olunmuşdur.

1.2.3. Korporativ qiymətli kağızlar bazarı

2009-cu ildə Azərbaycan korporativ qiymətli kağızlar bazarında (korporativ istiqrazlar və səhmlər) artım qeydə alınmışdır. Bu artım həm yerləşdirilmiş istiqrazların həcmində, həm də təkrar bazarda aparılan əməliyyatlarda baş vermişdir. Əgər 2008-ci ildə korporativ istiqrazlar üzrə yerləşdirmə 33,69 mln.manat təşkil etmişdirsə, hesabat ili ərzində bu göstərici 60% artaraq 53,9 mln.manat olmuşdur. Korporativ istiqrazların təkrar bazarında isə artım daha sürətli olmuşdur. Belə ki, əgər 2008-ci ildə təkrar bazar əməliyyatları 18,10 mln.manat təşkil etmişdirsə, 2009-cu ildə bu göstərici 3,4 dəfə artaraq 61,76 mln.manat-a çatmışdır (Qrafik 1.2.5).

2009-cu ildə korporativ istiqrazlar bazarında yerləşdirmə və təkrar bazar üzrə əməliyyatlarda kəskin canlanma əsasən yerli bankların və İpoteka Fondunun istiqrazlarının yerləşdirilməsindən qaynaqlanmışdır.

Qrafik 1.2.5

Korporativ istiqrazlar və səhmlər bazarı

Mənbə: AMB

2009-cu ildə səhmlərin yerləşdirilməsi üzrə ümumi məbləğ 2008-ci illə müqayisədə 11% artaraq 196,64 mln.manata çatmışdır. Korporativ istiqrazların təkrar bazarında olduğu kimi, səhmlər üzrə təkrar bazarda da əməliyyatların həcmi əhəmiyyətli artmışdır. Belə ki, sonuncu göstərici 2008-ci ildəki 18,35 mln.manatdan 2009-cu ildə 41,92 mln.manata çatmışdır. Yerli sahibkarlar və şirkətlər tərəfindən qeyri-mütəşəkkil bazarda aparılan səhmlər üzrə təkrar bazar əməliyyatlarının genişlənməsi burada mühüm faktor olmuşdur.

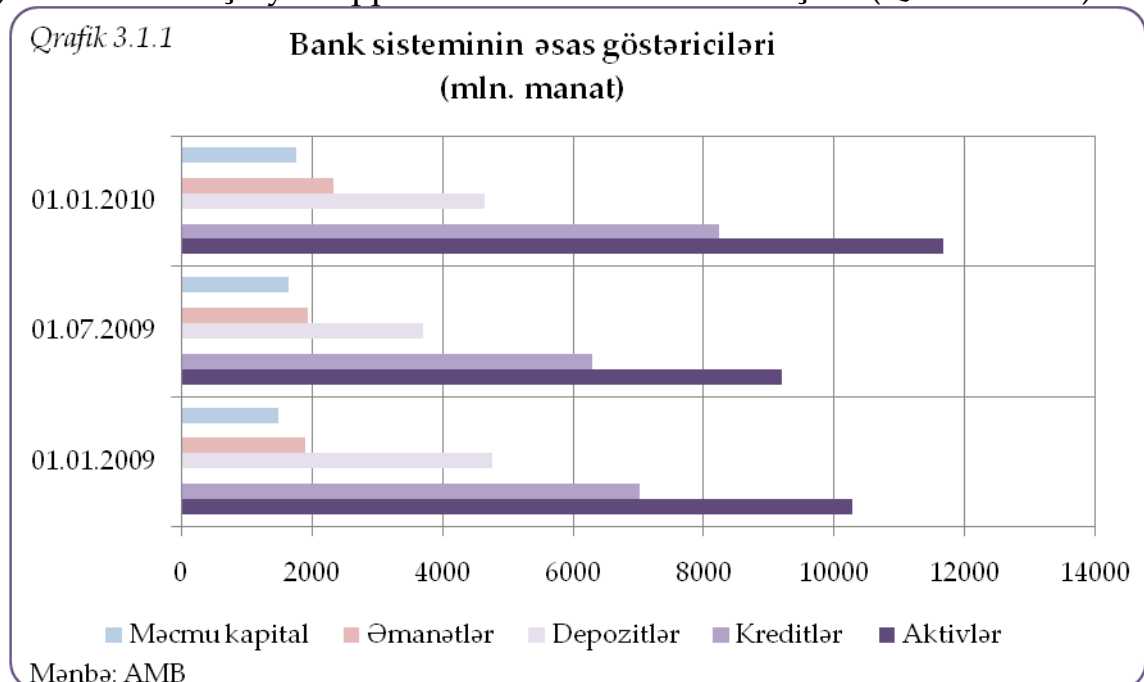
II. Bank sistemi və risklər

3.1. Bank sisteminin dinamikası

Qlobal maliyyə böhranı şəraitində Azərbaycan bank sistemi 2009-cu ildə də sabitliyini saxlamışdır. Mərkəzi Bankın maliyyə sabitliyinin qorunması proqramı qlobal maliyyə böhranının bank sistemində təsirlərini əhəmiyyətli şəkildə yumşaltmışdır.

Dünya maliyyə böhranının Azərbaycanın bank sistemində təsiri sistemin əsas göstəricilərinin artım tempinin əvvəlki illərlə müqayisədə stabilləşməsində özünü göstərmişdir.

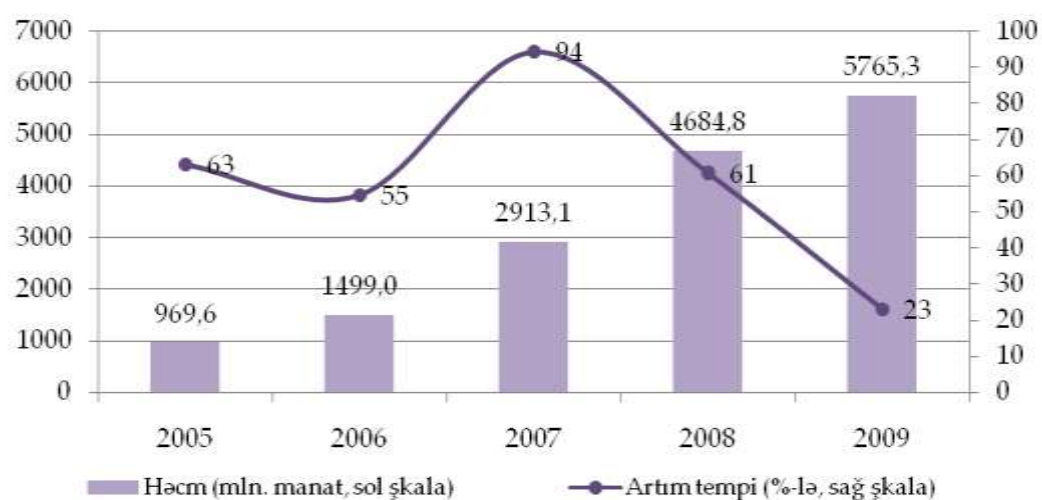
İl ərzində bank aktivləri 1.4 mlrd. man. və ya 13,5% artaraq ilin sonunda 11,7 mlrd. manata çatmışdır. Eyni zamanda I rübdə aktivlərin dinamikasında müşahidə olunan tendensiya (xarici borcun qaytarılması ilə bağlı) II rübdən başlayaraq pozitiv trendlə əvəzlənmişdir (Qrafik 3.1.1.).

İlin əvvəli ilə müqayisədə bank kreditləri 1214 mln. man və ya 17,3% artaraq 1 yanvar 2010-cu il tarixinə 8230.4 mln. manat səviyyəsinə çatmışdır. Hüquqi şəxslərə verilmiş kreditlərin həcmi il ərzində 25,7% artaraq 5,8 mlrd. manat təşkil etmişdir (Qrafik 3.1.2.).

Qrafik 3.1.2

Hüquqi şəxslərə verilmiş kreditlərin həcmi və artım tempi (illik)

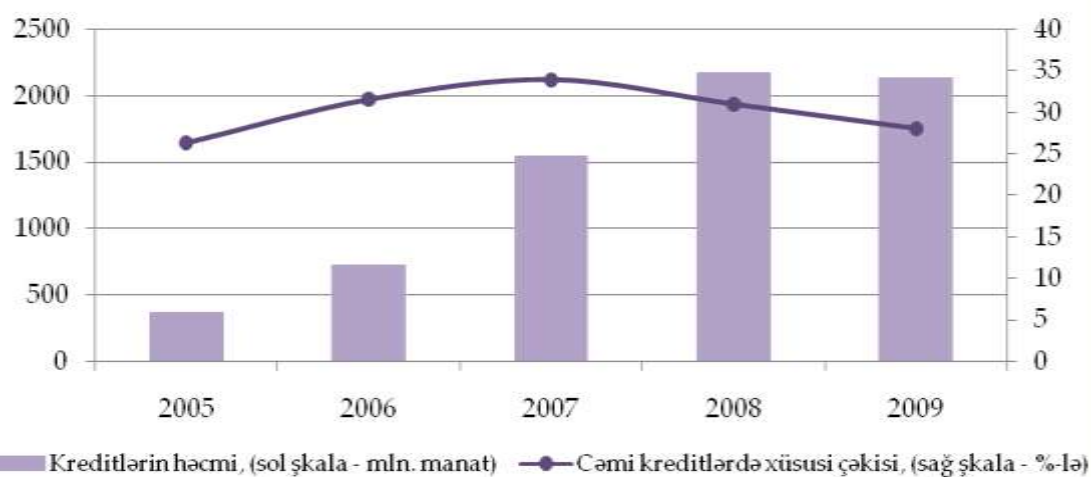

Mənbə: AMB

Ev təsərrüfatlarına verilmiş kreditlərin həcmi isə ilin sonuna 2171,6 mln. manat təşkil etmişdir (Qrafik 3.1.3).

Qrafik 3.1.3

Fiziki şəxslərə verilmiş kreditlərin dinamikası

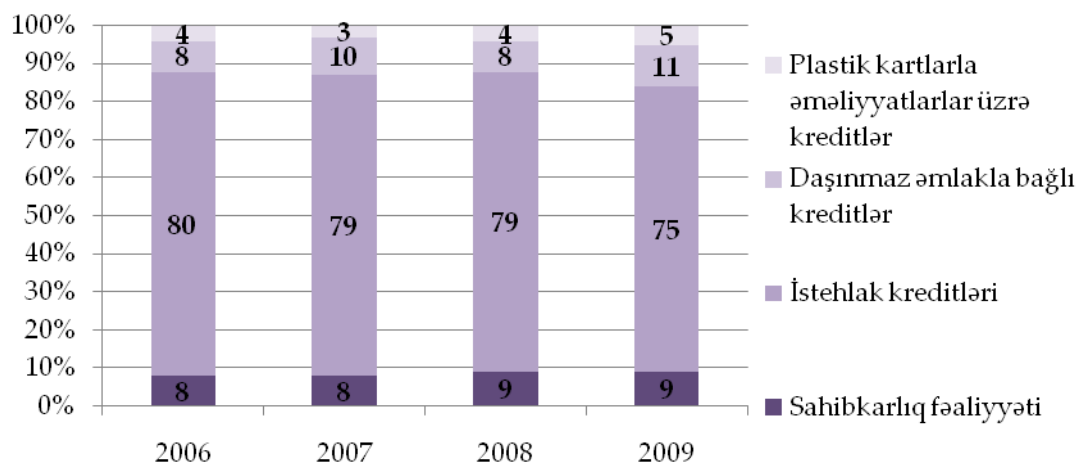

Mənbə: AMB

Fiziki şəxslərin kredit borcunun azalması (-0.3%), əmanətlərinin isə, əksinə, artması (22.5%) nəticəsində kreditlərin əmanətlərə olan nisbəti 122,6%-dən 99,7%-dək enmişdir. Ev təsərrüfatları üçün bu hal yenidən maliyyələşdirmə riskinin azalmasını xarakterizə edir.

2009-cu ilin sonuna ev təsərrüfatlarına verilmiş cəmi kredit portfelində sahibkarlıq fəaliyyəti və istehlak üçün verilmiş kreditlərin xüsusi çəkisi müvafiq olaraq 9% və 75% təşkil etmişdir. Kredit portfelinin 11%-i isə daşınmaz əmlakla bağlı kreditlərin payına düşür (Qrafik 3.1.4.).

Qrafik 3.1.4 Fiziki şəxslərə kreditlərin məqsəd üzrə strukturu

Mənbə: AMB

2009-cu il ərzində bankların filial şəbəkəsi 567-dən 626-dək artmışdır. Bank şəbəkələrinin sayı isə 99-dan 109-ə çatmışdır. Bank filiallarının 301 (48,1%) regionlarda fəaliyyət göstərir (Qrafik 3.1.5.) .

3.2. Bank sisteminin maliyyə dayanıqlığı

3.2.1 Bank sisteminin kapitallaşması

2009-cu ildə bank sistemi üzrə kapital adekvatlığı göstəriciləri məqbul səviyyədə olmuşdur.

Qlobal maliyyə böhranı şəraitində Azərbaycan bank sisteminin məcmu kapitalı 17,9% (və ya 267 mln. man.) artaraq 1759 mln. manata çatmışdır. Kapitalın artımının mühüm hissəsi II rübdə qeydə alınmışdır (II rübdə kapital 6% və ya 94 mln. man. artmışdır).

I və II dərəcəli kapital təqribən eyni artım dinamikası nümayiş etdirmişdir. Lakin, bankların məcmu kapitalının artımına əsas təkan I dərəcəli kapitaldan gəlmişdir. Belə ki, I dərəcəli kapital 194 mln. manat (17,7%) artaraq 1286 mln. manat təşkil etmişdir (Cədvəl 3.2.1.)

Cədvəl 3.2.1. Bank sektorunun məcmu kapitalının strukturu və dinamikası (mln.man.)

	1/1/2008	1/1/2009	1/1/2010
I dərəcəli kapital	755,3	1 091,8	1 285,5

<i>İlin əvvəlinə nisbətən dəyişmə, %-lə</i>	79,2	44,6	17,7
Nizamnamə kapitalı	689,5	949,7	1144,6
Səhmlərin emissiyasından əlavə vəsait	20,3	32,3	20,7
Bölüşdürülməmiş xalis mənfəət	59,6	125,2	138,8
II dərəcəli kapital	305,4	449,0	530,9
<i>İlin əvvəlinə nisbətən dəyişmə, %-lə</i>	116,7	47,0	18,2
Cari ilin mənfəət	132,8	192,1	269,6
Ümumi ehtiyatlar	63,0	93,9	122,7
Kapitalın digər vəsaitləri	159,3	169,7	138,6
Məcmu kapitaldan tutulmalar	49,4	48,6	57,0
Tutulmalardan sonra məcmu kapital	1 009,1	1 491,7	1 758,9
<i>İlin əvvəlinə nisbətən dəyişmə, %-lə</i>	66,6	47,8	17,9

Mənbə: AMB

2009-cu ildə də bank sisteminin məcmu kapital adekvatlığı yüksək səviyyədə qalmış (17,8%) və Mərkəzi Bankın müəyyən etdiyi minimal normanın (12%) xeyli üstələmişdir. Eyni zamanda I dərəcəli kapitalın adekvatlığı da normanı (6%) üstələmiş və ilin sonuna sistem üzrə 13% təşkil etmişdir. Beləliklə, sistem üzrə kapital adekvatlığı göstəricisinin faktiki səviyyəsi banklarda əhəmiyyətli kapital ehtiyatı büferinin yaradılmasını göstərir.

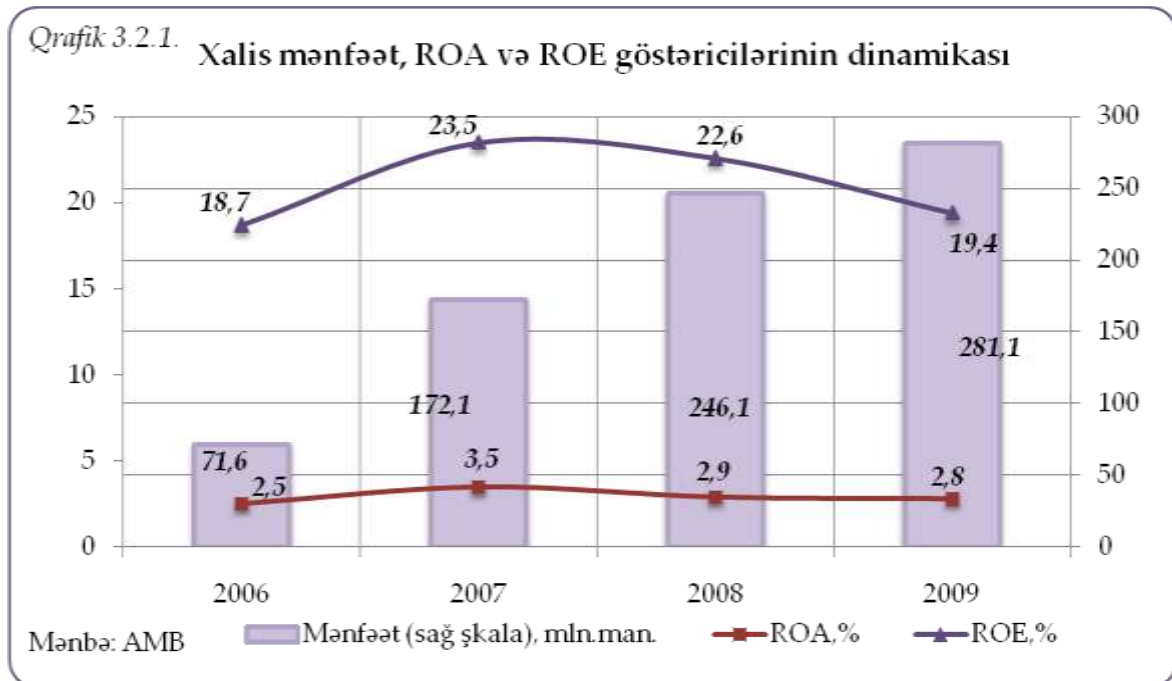
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə 2009-2012-ci illər ərzində bank və sığorta şirkətlərinin kapitalizasiyaya yönəldəcəyi mənfəət vergidən azad edilmişdir. Hesablamalara əsasən bank sistemi üzrə əlavə 170 mln. manat məbləğində kapitalın yaradılmasına zəmin yarandı.

3.2.2. Bank sisteminin maliyyə nəticələri

Dünya maliyyə böhranının təsirləri tərəfdaş ölkələrdə bank mənfəətinin mənfi dinamikasında özünü göstərsə də, Azərbaycanda bu göstəricinin artım tempi 2009-cu ildə də davam etmişdir.

Fəaliyyət göstərən bankların arasında mənfəətlə işləyən bankların sayı 39, zərərlə işləyən bankların sayı isə 7 olmuşdur (2008-ci ildə müvafiq olaraq, 38 və 8).

Mənfəətliyin qorunub saxlanması kapitalın formalaşmasında onun rolunu artırmışdır. Belə ki, ilin əvvəlində məcmu mənfəətin (bölüşdürülməmiş və cari mənfəət) kapitalda payı 21,2% (317 mln. manat) təşkil edirdisə, 2009-cu ilin sonuna bu göstərici 23,2%-ə qədər (408 mln. manat) artmışdır.

Bank sisteminin aktivlərinin gəlirliliyi² 2009-cu ildə 2,8% (2008-ci ildə 2,9%), kapitalın gəlirliliyi³ isə 19,4% (22,6%) təşkil etmişdir (Qrafik 3.2.1).

3.3. Kredit portfeli

Risqlərin yenidən qiymətləndirilməsi şəraitinə banklar tərəfindən kredit siyasətinin optimallaşdırılması kredit aktivliyinin qorunub saxlanılmasına imkan vermiş, portfelin keyfiyyətində ciddi dəyişikliklərin qarşısını almışdır.

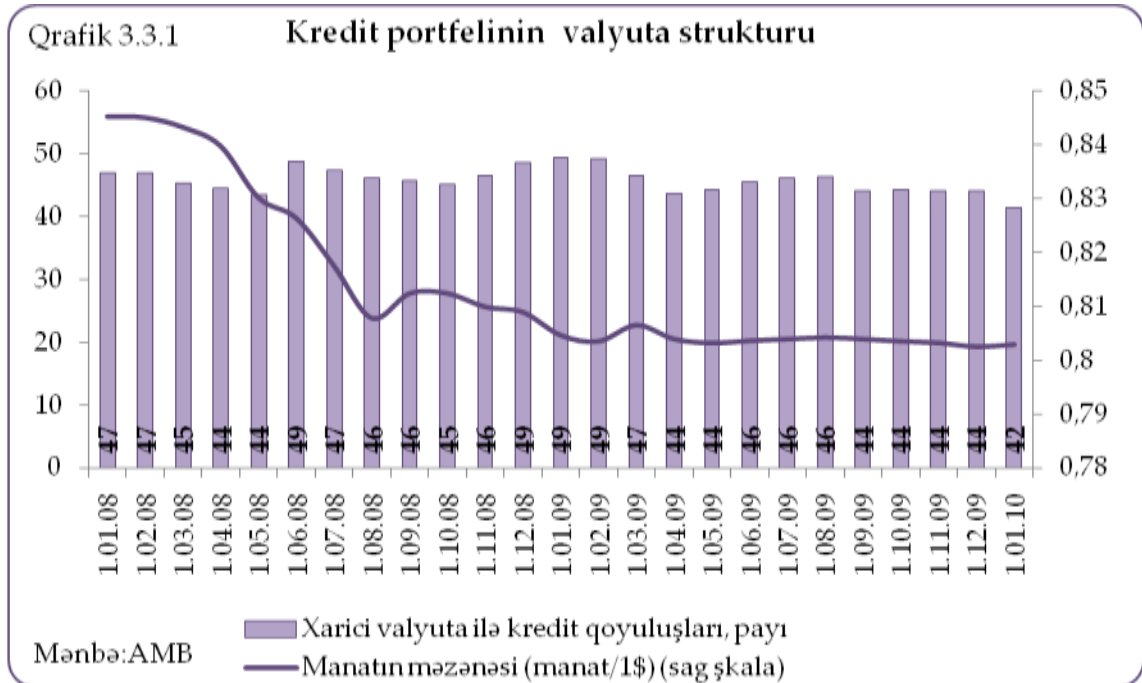
2009-cu il ərzində kreditlər 17,3% artaraq 8230 mln.manat təşkil etmişdir (müqayisə üçün 2008-ci ildə bu göstərici 54,1% olmuşdur).

² Aktivlərinin gəlirliliyi - vergi ödənilənədək xalis mənfəətin orta aktivlərə nisbəti kimi hesablanmış.

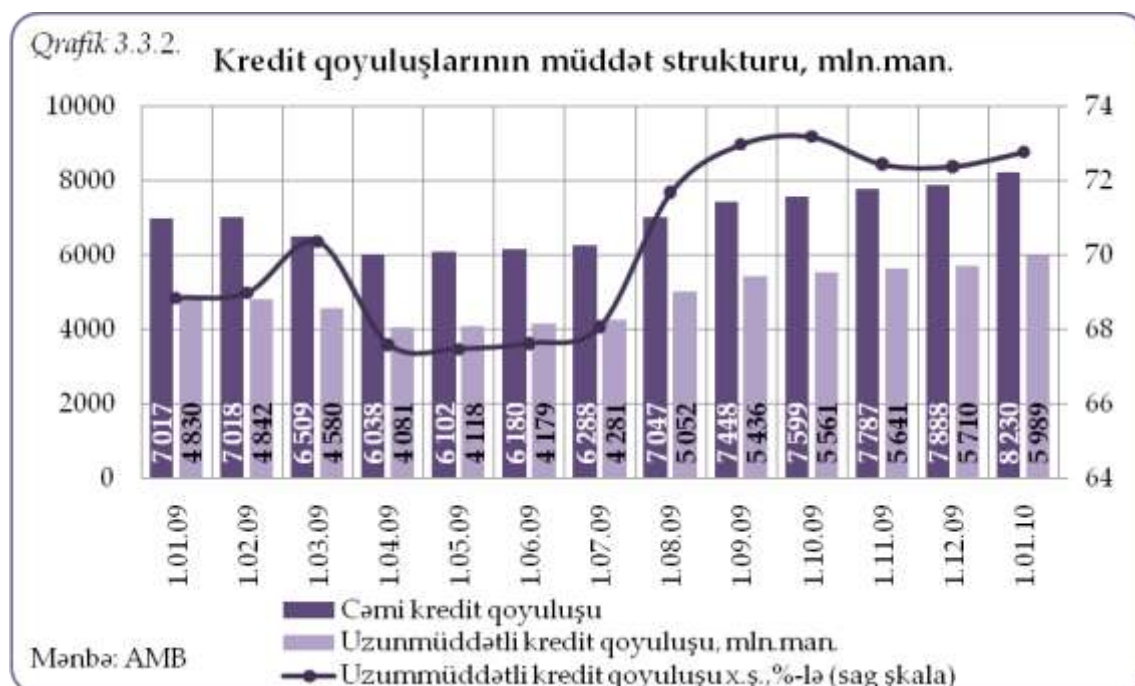
³ Kapitalın gəlirliliyi - vergi ödənilənədək xalis mənfəətin orta kapitalla nisbəti kimi hesablanmış.

Kreditlərin bank sektorunun aktivlərində payı 68,3%-dən 70,7%-dək artmışdır.

Kreditlərin valyuta strukturunda milli valyutada olan kreditlərin xüsusi çəkisi il ərzində 50,6%-dən 58,5%-dək yüksəlmişdir. (Qrafik 3.3.1.).

Kredit qoyuluşlarının strukturunda uzunmüddətli kreditlərin xüsusi çəkisi 4 faiz bəndi artmış və ilin sonuna 72,8% təşkil etmişdir (Qrafik 3.3.2.).

2009-cu ildə kreditlərin valyuta və müddət strukturu ilə yanaşı, sahə strukturunda da bir sıra yaxşılaşmalar müşahidə olunmuşdur. Belə ki, ilin sonunda iqtisadiyyatın real sektoruna verilmiş kreditlərin həcmi 5,8 mlrd.manat təşkil etmişdir ki, bu da ilin əvvəli ilə müqayisədə 23,1% çoxdur. Belə kreditlərin ümumi kredit portfelində xüsusi çəkisi il ərzində 67%-dən 70%-ə qədər, bankların məcmu aktivlərində xüsusi çəkisi isə 45,6%-dən 49,4%-ə qədər artmışdır. Əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq banklar kredit aktivliyini bütün sahələr üzrə deyil, əsasən sənayenin müxtəlif sahələrində artırmışlar (Cədvəl 3.3.1). Bununla belə kredit portfelində ticarət və xidmət sahəsinə verilmiş kreditlərin payı ilin əvvəli ilə müqayisədə 5% bəndi azalsa da, nisbətən yüksək olaraq qalır (22,3%).

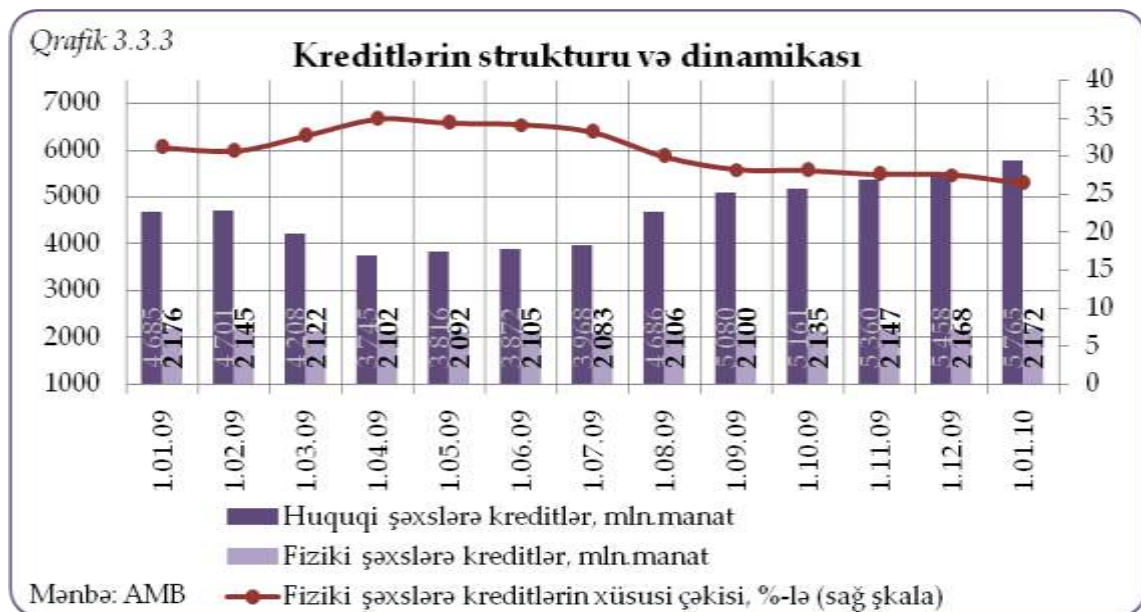
Cədvəl 3.3.1

Kredit portfelinin sahələr üzrə strukturu

	01.01.2009		01.01.2010		artım	
	mln.	payı,	mln.	payı,	mln.	%-lə
	man.	%-lə	man.	%-lə	man.	
Ticarət və xidmət	1910,4	27,2	1833,5	22,3	-76,9	-4,0
Ev təsərrüfatlarına	2175,8	31,0	2171,6	26,4	-4,2	-0,2
Energetika, kimiya və təbii ehtiyatlar	855,7	12,2	1522,0	18,5	666,3	77,9

Kənd təsərrüfatı və emal	255,4	3,6	389,3	4,7	133,9	52,4
İnşaat və əmlak	461,3	6,6	576,4	7,0	115,1	25,0
Sənaye və istehsal	427,3	6,1	536,7	6,5	109,4	25,6
Nəqliyyat və rabitə	669,1	9,5	520,4	6,3	-148,7	-22,2
Digər sahələrə verilmiş kreditlər	261,4	3,6	680,5	8,3	419,1	160,3

Əhalinin kreditləşməsi bank xidmətlərinin mühüm hissəsi olaraq qalır. Bununla belə kredit risklərinin yenidən qiymətləndirilməsi, portfelin diversifikasiya meylləri fiziki şəxslərə verilən kreditlərə də təsir etmişdir (Qrafik 3.3.3.).

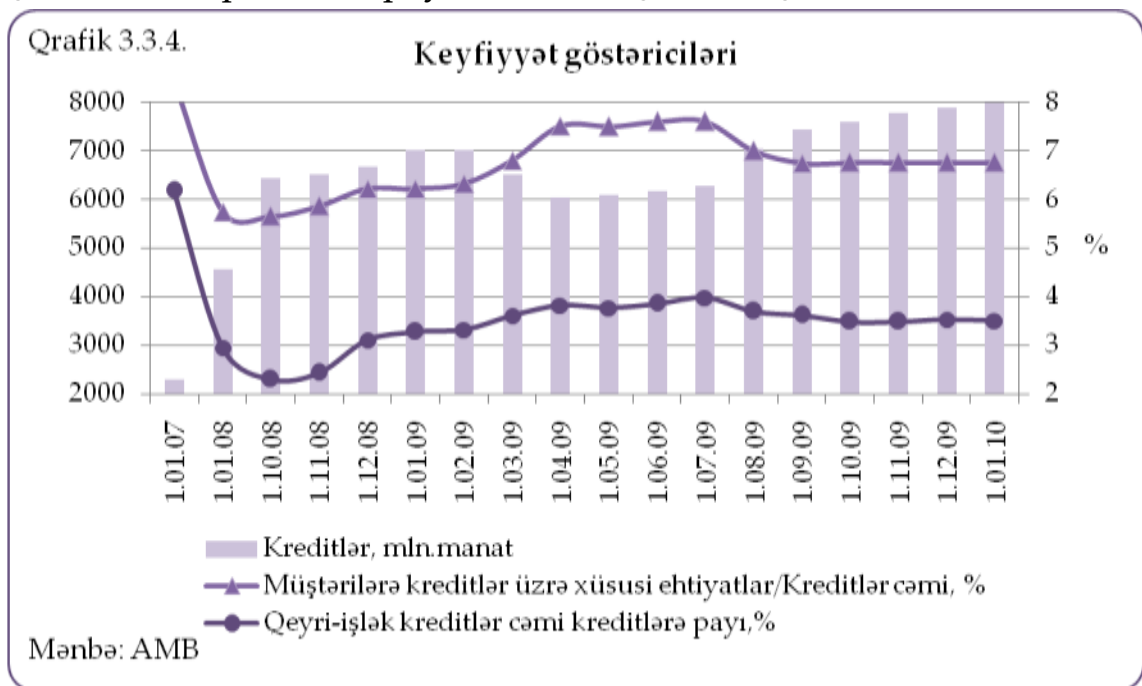

Fiziki şəxslərə banklar tərəfindən verilmiş kreditlərin məbləği 0,2% azalaraq 2171,6 mln.man. təşkil etmişdir. Cəmi kredit qoyuluşlarında fiziki şəxslərə verilən kreditlərin xüsusi çəkisi il ərzində 4,6% bəndi azalaraq 26,4% təşkil etmişdir.

İpoteka kreditlərinin əlçatan olması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin biri də İpoteka Fondunun fəaliyyətinin aktivləşməsi olmuşdur. Nəticədə əhaliyə verilmiş ipoteka kreditlərinin həcmi il ərzində 20% artaraq 341,9 mln. manata çatmışdır ki, bu da fiziki şəxslərə verilmiş bütün kreditlərin 15,7%-ni təşkil edir.

İpoteka kreditləşməsi əmlak bazarında qiymətlərin kəskin azalmasının qarşısını almışdır. Bu hal öz növbəsində bank kreditlərinin girov təminatının kəskin dəyərsizləşməsinin qarşısını almağa imkan vermişdir. Beləliklə, Azərbaycanda ipoteka mexanizminin tətbiqi iqtisadi tsikldə sabitləşdirici alət kimi çıxış etmişdir.

Kredit portfelinin keyfiyyəti məqbul səviyyədə qalmışdır (Qrafik 3.3.4). Belə ki, ilin sonunda qeyri-standart kreditlər kredit portfelinin 6%-ni təşkil etmişdir (ilin əvvəlində- 5,2%). Qeyri-ışlək kreditlərin portfəldə payı isə cəmi 3,5% təşkil etmişdir (ilin əvvəlində- 3,2%). Qeyri-ışlək kreditlərin bu səviyyəsi kredit riskinin orta səviyyədən aşağı olmasını əks edir. Vaxtı keçmiş kreditlərin portfəldə payı isə 3,6% təşkil etmişdir.

Mərkəzi Bank bank sektorunda təmkinli və sağlam artım siyasətini həyata keçirmiş, bankların ən gərgin vəziyyətlərə hazırlanması üçün zəruri tədbirlər görmüş, bankların risk-menecment sistemlərini gücləndirilmişdir.

Kredit risklərinin artmasına cavab olaraq banklar aktivlər üzrə mümkün zərərlərin ödənilməsi üçün xüsusi ehtiyatların həcmi artırılmışdır. Ehtiyatların əhəmiyyətli hissəsi (40%-ə qədər) böhranaqədərki dövrdə təqribən yarımillik laq əsasında formalaşmışdır. 1 yanvar 2010-cu il tarixinə banklar tərəfindən yaradılmış ehtiyatlar qeyri-ışlək kreditləri

təxminən 2 dəfə, ümüdsiz kreditləri isə 5 dəfə üstələmişdir. Beləliklə, bankların kredit riski ilə bağlı itkilərinin örtülməsi imkanları yüksəlmişdir.

3.4.Maliyyə resursları və likvidlik riski

2009-cu ildə bankların resurs bazasının formalaşmasının əsas mənbəyi daxili bazardan (Mərkəzi Bank, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu, İpoteka Fondu və s.) cəlb olunmuş resurslar çıxış etmiş, xarici maliyyələşmənin payı azalmışdır.

Maliyyə resurslarının mühüm mənbəyi əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi rezident hüquqi və fiziki şəxslərdən cəlb olunmuş depozitlər təşkil etmişdir. İlin əvvəli ilə müqayisədə cəmi depozit bazası 4654,2 mln. man. təşkil etmişdir. Məcmu öhdəliklərin strukturunda depozitlərin payı 48% təşkil etmişdir.

Qlobal maliyyə böhranının təzyiqləri hüquqi şəxslərin depozitlərinin azalmasında özünü göstərsə də, əhalinin əmanətləri əhəmiyyətli şəkildə artmışdır. Belə ki, hüquqi şəxslərin depozitləri il ərzində 18,8% azalaraq 2319,3 mln. manat təşkil etmişdir. Əhalinin əmanətləri isə 22,5% artaraq 2334,9 mln. manata çatmışdır və bankların öhdəliklərində payı 2% bəndi artaraq 24,2 %-dək yüksəlmişdir.

Eyni zamanda əmanətlərin strukturunda cari hesabların azalması, müddətli əmanətlərinin artması baş vermişdir. Müddətli əmanətlərin həcmi 26,3% artaraq 1 yanvar 2010-cu il tarixinə 1814,8 mln. manata çatmışdır.

Kreditlərin depozitlərə (hüquqi və fiziki şəxslərdən cəlb olunmuş vəsaitlər) olan yüksək nisbəti 2009-cu il ərzində 17% bəndi artaraq 172%-dən 189%-ə çatmışdır.

Mərkəzi Bankdan cəlb olunmuş vəsaitlərinin bankların öhdəliklərində payı il ərzində 2,7%-dən 15,2%-dək (1466,2 mln. manat təşkil etmişdir) artmışdır.

Qeyri-rezident institutlardan xarici valyutada cəlb olunmuş öhdəliklərin azalması nəticəsində bazar riskləri də azalmışdır. Rezident

banklar qarşısında öhdəliklərin maliyyə sektorunun öhdəliklərində payı 7,4%-dən 13,8%-dək artmış, qeyri-rezident banklar qarşısında isə 62,6%-dən 54,1%-dək azalmışdır. Digər maliyyə institutları qarşısında öhdəliklərin payı cuzi artımla xarakterizə olunmuşdur. İl ərzində maliyyə institutları qarşısında xarici valyutada öhdəliklərin maliyyə sektoru qarşısında öhdəliklərə nisbəti 77%-dən 68%-ə düşmüşdür.

Aktiv və passivlərin ödəniş müddətlərinin təhlili göstərmişdir ki, bank sistemində likvidlik məqbul səviyyədədir. İlin sonuna bu təhlil qısamüddətli dövr ərzində likvidliklə bağlı əhəmiyyətli problemin olmayacağı haqqında mühakimə yürütməyə imkan vermişdir. Likvidlik riskinin idarə olunmasında Mərkəzi Bank bankları kredit və depozit mövqelərinə daha ehtiyatlı yanaşmağa sövq etmişdir.

Qlobal maliyyə böhranı fonunda likvidlik riski ilə bağlı müəyyən gərginlik 2009-cu ilin ilk aylarında müşahidə olunmuşdur. Xarici borcların ödənilməsi likvid aktivlərin bir qədər azalmasına səbəb olmuşdur.

Buna baxmayaraq, aktivlərin artımı şəraitində likvid aktivlərin cəmi aktivlərə nisbəti 21-22% səviyyəsində sabit qalmış, cəmi depozitlərə nisbəti isə 55-59% təşkil etmişdir.

Bu göstəricilər əvvəlki ilin göstəricilərindən yüksək, ilin əvvəlində olan səviyyəyə isə çox yaxındır. Bu da, Mərkəzi Bank tərəfindən bank sektorunun likvidliyinin təmin edilməsi məqsədilə yenidən maliyyələşdirmə əməliyyatların genişləndirilməsi və banklar tərəfindən likvidlik siyasətinə ehtiyatlı yanaşması ilə bağlıdır.

Likvid aktivlərin həcmi tələb olunanadək depozitləri kifayət qədər yüksək səviyyədə - 94%, cari öhdəlikləri isə təqribən 53% örtmüşdür. Bank sektoru üzrə ani likvidlik⁴ normativi Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən olunmuş minimal həddən əhəmiyyətli dərəcədə yüksək (76%) olmuşdur.

Likvid aktivlərin strukturunda da bir sıra dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, müxbir hesablarda olan vəsaitlərin payı 56% səviyyəsində sabit

⁴ Ani likvidlik - tələb olunanadək aktivlərin tələb olunanadək və ödəniş vaxtı keçmiş öhdəliklərin cəminə olan nisbətini ifadə edir. Hər bir bank üçün normativ üzrə tələb 30% həddində müəyyən olunmuşdur.

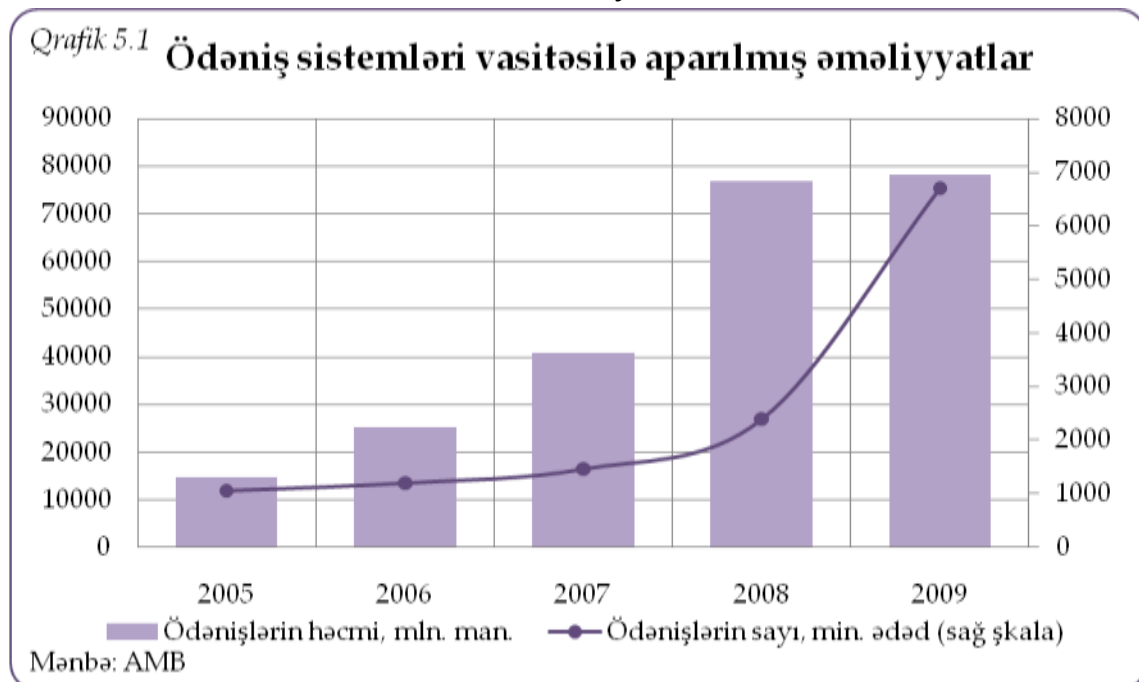
qalmış, nağd vəsaitlərin payı artaraq 31%-ə çatmış, qiymətli kağızların payı isə azalaraq 13%-ə düşmüşdür.

Banklar tərəfindən aktiv və passivlərin vaxt strukturunun optimallaşdırılması və müddət üzrə aktiv və passivlər arasında fərqi azaldılması bank sistemində likvidlik riskinin yumşalmasına təsir göstərmişdir.

IV. Ödəniş sistemləri.

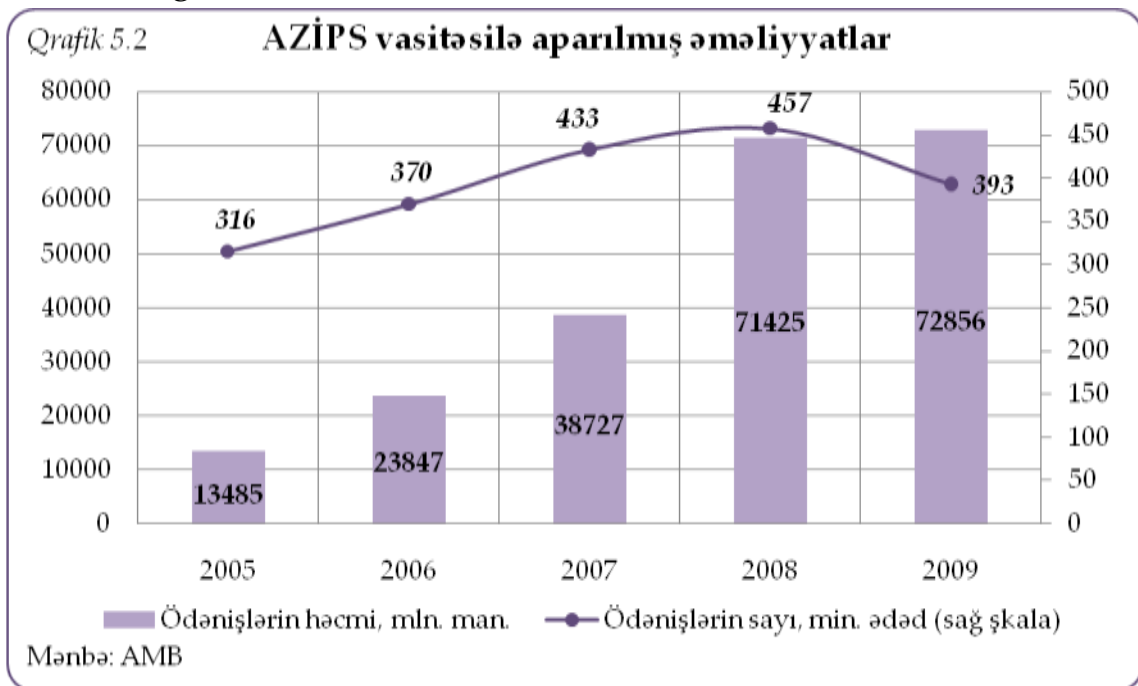
Ödəniş sistemlərinin dayanıqlı və effektiv fəaliyyəti maliyyə sabitliyinin təminatının əsas şərtlərindən biridir.

2009-cu il ərzində ödəniş sistemlərində ödənişlərin sayının və həcmi artımı müşahidə olunmuşdur. 2009-cu il ərzində Milli Ödəniş Sistemində ümumi həcmi 78,31 mlrd. manat olmaqla, 6,7 mln. ədəd əməliyyat aparılmışdır. 2008-ci illə müqayisədə əməliyyatların sayı 179% (4,3 mln. ədəd), ümumi həcmi isə 2% (1,52 mlrd. manat) artmışdır. 2009-cu ildə gün ərzində orta hesabla 18,6 min. ədəd olmaqla ümumi həcmi isə 217,5 mln. man. təşkil edən ödənişlər həyata keçirilmişdir (Qrafik 5.1.).

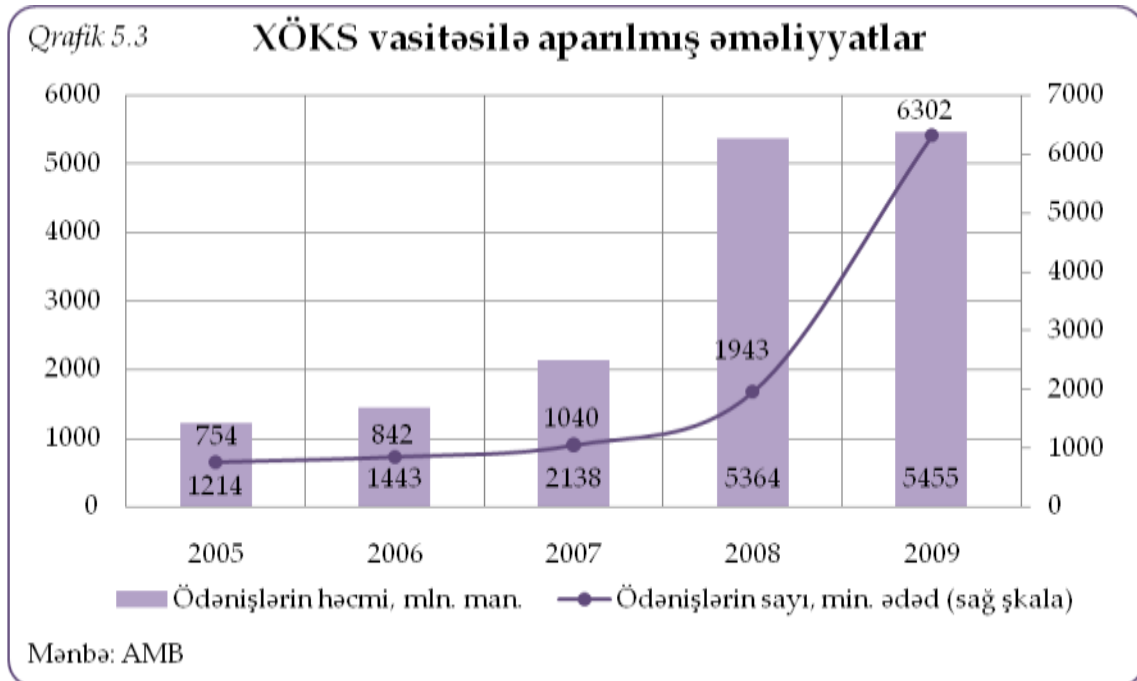

Ölkə üçün sistem əhəmiyyətli olan Banklararası Milli Hesablaşmalar Sistemi (AZIPS) vasitəsilə 2009-cu il ərzində bütün nağdsız ödənişlərin

həcmnin 93%-i və sayının 5,9%-i (72,9 mlrd. məbləğində 393 min əməliyyat) nağdsız hesablaşmalar şəkilində aparılmışdır. Bu da sistemin böyük həcmdə və prioritet ödənişlərin həyata keçirilməsi təyinatından irəli gəlir. Sistemdə hər bir ödəniş sənədinin məbləği 2009-cu il ərzində orta hesabla, 185,4 min man təşkil etmişdir. İl ərzində sistem üzrə ödənişlərin sayının bir qədər azalmasına baxmayaraq, aparılmış hesablaşmaların ümumi məbləği artmışdır (Qrafik 5.2.).

Bütün nağdsız ödənişlərin say baxımından 94,1% və həcm baxımından 6,97% Xırda Ödənişlər üzrə Hesablaşma Klirinq Sistemində - XÖKS (5,46 mlrd. manat həcmində 6,3 mln. ədəd sənəd) həyata keçirilmiş, orta hesabla hər bir ödəniş sənədinin məbləği 900 man. təşkil etmişdir. Məbləğin kiçik olması sistemin əsasən pərakəndə və xırda ödənişlərin həyata keçirilməsi təyinatından irəli gəlir(Qrafik 5.3.).

2009-cu ildə ödənişlərin yeni innovativ texnologiyalar (ödəniş kartları, internet ödənişlər, mobile banking və s.) vasitəsilə aparılması istiqamətində pozitiv tendensiyalar davam etmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bank kartları ən dinamik inkişaf edən hesablaşma alətlərindən biridir. Əvvəlki illərdə bank kartları ilə əməliyyatların həcmi və sayı əsasən onların emissiyası hesabına baş verdiyi halda, son dövrlərdə yeni tendensiya müşahidə olunur. Belə ki, artıq bank kartlarından nağdsız hesablaşmaların çevik və etibarlı aləti kimi intensiv istifadə təcrübəsi genişlənir və intensivləşir. Hesabat dövründə ATM və POS-terminallar vasitəsilə ümumi həcmi 2920 mln. man. olan 24,1 mln. əməliyyat aparılmışdır.

Bu əsasən ödəniş üçün bank kartlarını qəbul edən infrastrukturun genişlənməsi və kartlardan istifadə etməklə bank xidmətlərinin (bankomatlar vasitəsilə ödənişlərin aparılması, “kartdan karta” ödənişlər və s.) çeşidinin artırılması məqsədilə ödəniş texnologiyalarında novasiyaların tətbiqi ilə bağlıdır.

2009-cu il ərzində ölkə ərazisində bank filiallarında, pərakəndə ticarət və xidmət müəssisələrində quraşdırılmış bankomatların sayı ötən illə müqayisədə 11% (179 ədəd) artaraq 1694 ədəd təşkil etmişdir ki, onlardan

da 959 ədədi Bakı şəhərində, 735 ədədi regionlarda quraşdırılmışdır (Cədvəl 5.1.).

<i>Cədvəl 5.1</i> Bankomatlar və Pos-terminallar						
İl	Bankomatların sayı, ədəd			POS-terminalların sayı, ədəd		
	Cəmi	O cümlədən		Cəmi	O cümlədən	
		Bakıda	Regionlarda		Bakıda	Regionlarda
2006	1080	655	425	2070	1719	351
2007	1317	820	497	5309	4871	438
2008	1515	867	648	8124	7397	727
2009	1694	959	735	8657	7871	786

Mənbə: AMB

2009-cu il ərzində bank kartlarının sayı 348 min. ədəd artaraq 3,97 mln. ədəd təşkil etmişdir. Orta hesabla hər min nəfər əhaliyə 441 ödəniş kartı düşür və hər yüz min nəfər əhaliyə 10,5 bank təşkilatı xidmət göstərir.

Beləliklə də 2009-cu ildə Azərbaycanda ödəniş sistemlərinin inkişafı ödəniş xidmətlərinə çıxış imkanlarının və əlçatma səviyyəsinin davamlı olaraq artması ilə səciyyələnmişdir.